

Lieftinck als partij in de Indische zaak

De rol van de minister van Financiën in het rooms-rode kabinet-Beel (1946-1948), P. Lieftinck (1902-1989), kan moeilijk overschat worden. In mijn *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945*, deel II, *De periode van het kabinet-Beel 3 juli 1946 -7 augustus 1948* geef ik in Band B, hoofdstuk IV, een uitvoerige opsomming van hetgeen deze minister op zijn eigen specifieke terrein tot stand heeft gebracht in de betrokken periode, zo mogelijk verantwoord aan of in samenwerking met het parlement. Dat de positie van de minister van Financiën kort na de oorlog een bijzondere was in een tijd van een hoogst noodzakelijke monetaire en budgettaire sanering van het land, nodig om de wederopbouw na de bezettingstijd te doen slagen en uitgangspunten te bieden voor de beoogde welvaartsstaat, was algemeen aanvaard. Dat Lieftinck zijn bijzondere positie ook op bijzondere wijze heeft gehanteerd, zowel tegenover zijn collega-ministers als tegenover het parlement, wordt in genoemd hoofdstuk afdoende aangetoond. Dit hoofdstuk had het consent van Lieftinck. De oud-minister heeft in correspondentie met de auteur van bovenvermeld werk, waarbij laatstgenoemde hem naast de tekst van hoofdstuk IV ook een lijst van toegespitste conclusies heeft voorgelegd - bijvoorbeeld over de wijze waarop de minister van Financiën indertijd de cijfers van de inkomsten en uitgaven van de staatskas heeft gehanteerd -, zijn verantwoordelijkheid voor zijn optreden tegenover de historie niet willen ontlopen en ruitelijk zijn 'streken' erkend. Vanaf het allereerste contact tussen de auteur en de oud-minister klonk hiervoor in woord en geschrifte de volgende verdediging: de bijzondere omstandigheden kort na de oorlog vereisten bijzondere maatregelen van de minister van Financiën om het land voor een financiële catastrofe te behoeden; deze bijzondere maatregelen hadden brede steun ondervonden, ook al werd soms politiek van deze of gene zijde van de coalitie enige kritiek gehoord. Volgens Lieftinck was het landsbelang gediend met zijn beleid, waardoor ook ruimte werd geschapen voor kostbare wensen van de coalitie, zoals die vooral van de kant van de PvdA waren ingebracht (men denke aan de noodvoorziening voor ouden van dagen, de noodwet-Drees) en door de - vanuit de CHU naar de PvdA doorgebroken - minister van Financiën vanuit een religieus gebaseerde sociaal-democratische maatschappijvisie veelal van harte werden onderschreven. Lieftincks beleid schiep bovendien ruimte om enige tegenslagen, zoals de afwikkeling van de Nederlands-Indische schulden, te kunnen incasseren. Hieraan zij toegevoegd dat de nogal ijdele en

professoraal-autoritair Lieftinck in zijn optreden als minister ook een buitengewoon sterke persoonlijke betrokkenheid aan de dag heeft gelegd, waarbij hij de indruk heeft gewekt dat hij zijn persoonlijk prestige afmat aan het succes van zijn ministerschap. Zijn streven om in latere publikaties nogmaals de aandacht te vestigen op dit succes, dat niemand hem overigens betwistte, lijkt deze veronderstelling te kunnen wettigen.¹

Vanzelfsprekend heeft de minister van Financiën zich intensief bemoeid met sectoren van het regeringsbeleid, die voor de verantwoordelijkheid van collegaministers kwamen en tegelijk grote invloed uitoefenden op de financieel-economische toestand van het land. In mijn eerder genoemde publikatie wordt enkele malen verhaald hoe de minister van Financiën de grenzen aangaf voor uitgaven bij de realisering van enkele hoog genoteerde wensen van de coalitie, zo bijvoorbeeld bij de opzet van de wet-Drees voor de ouderdomsvoorziening. Bij geen sector van het regeringsbeleid stonden zulke grote financieel-economische belangen van het land op het spel als bij het beleid inzake Nederlands-Indië. Juist op dit gebied zou Lieftinck trachten het regeringsbeleid te beïnvloeden, omdat hij in laatste instantie ook formeel met Indië te maken had. De geldende staatsregeling voor Nederlands-Indië (1925) bepaalde het opperbestuur van de Kroon over de algemene geldmiddelen in de Oost, zodat de minister van Financiën rechtens een zelfstandige positie tot Indië toekwam naast die van de minister van Overzeese Gebiedsdelen. Daarnaast had de Indische kwestie na de Tweede Wereldoorlog zoveel facetten gekregen, die de arbeid van Lieftinck op het vaderlandse front raakten, dat het niet vreemd was dat Lieftinck zich op formele en materiële gronden als lid van achtereenvolgende kabinetten heeft bemoeid met de Indische kwestie. Die kwestie kwam kortweg er op neer dat na de oorlog Nederland werd geconfronteerd met een Indische revolutionaire organisatie (Republiek Indonesië) onder leiding van Soekarno, welke in de schaduw van de Britse bezettingsmacht bij afwezigheid van Nederlandse effectief gezag zich kon ontwikkelen op Java en Sumatra, de volkrijkste en economisch belangrijkste gebieden van de archipel. De Nederlandse regering zou uiteindelijk met deze beweging gaan praten en er naar streven de belofte tot hervorming van het Rijk, zoals uitgesproken door koningin Wilhelmina in 1942, zodanig vorm te geven dat daarin de Republiek zou kunnen opgaan en de band tussen de Oost en het de overige delen van het Rijk werd bewaard. Lieftinck was aanvankelijk zeer kritisch tegenover het verschijnsel Republiek en voorstander van herstel van het Nederlandse gezag in aangepaste versie voor een bepaalde overgangperiode

¹ M.D. Bogaarts, *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945*, deel II, *De periode van het kabinet-Beel 3 juli 1946 - 7 augustus 1948* ('s-Gravenhage 1989) Band B, hfst. IV. Latere publikaties van Lieftinck: P. Lieftinck, *The Post-War Financial Rehabilitation of the Netherlands* ('s-Gravenhage 1973) en P. Lieftinck, 'Het Nederlands financieel herstel 1945-1952. Een terugblik' in: A. Knoester ed., *Lessen uit het verleden. 125 jaar Vereniging voor de Staathuiskunde* (Leiden en Antwerpen 1987) p. 159-187.

om financieel-economisch orde op zaken te stellen. Er stonden immers grote belangen voor zijn sector op het spel, die overigens in de eerste jaren na de bevrijding zouden worden verzwaaard door de poging van Nederland daadwerkelijke controle op de Indische gang van zaken te verwerven.

De volgende kanten van het Indonesische vraagstuk waren voor Lieftinck als bewindsman van belang. Daar was allereerst de vraag hoe de toekomstige staatsvorm in de Indische archipel verantwoordelijkheid zou blijven dragen voor de betaling van rente en aflossing op de schulden van het Nederlands-Indische gouvernement aan Nederland en voor de betaling van pensioenen aan oud-landsdienaren, nadat de Republiek Indonesia zou zijn opgelost in een federatieve ordening van verschillenden gebieden en volken in (voor de afzienbare tijd) blijvende verbondenheid met het Koninkrijk der Nederlanden (Nederland en de West). Zoals aan het slot van de genoemde beschouwing over het optreden van minister Lieftinck in het kabinet-Beel is geschreven (Band B, hoofdstuk IV, par. V. 4) had Nederland direct of indirect (garanties op internationale leningen aan Nederlands-Indië) een miljardenbedrag aan guldens (waarde: 1946) in Batavia te vorderen. Die schuldpositie vermeerderde snel. Dit was in de eerste plaats een gevolg van de kasvoorziening van Batavia voor de betaling van het Indische deel in het onderhoud van de Nederlandse strijdkrachten in de archipel. Bovendien was de financiële controle op het landsbestuur van Nederlands-Indië volstrekt hopeloos. Toen Lieftinck eenmaal halverwege 1946 voor het eerst een totaal beeld had gekregen van deze schuldpositie en een idee had van de snelle groei in de schuldomvang, heeft hij vanzelfsprekend er naar gestreefd om garanties te verkrijgen dat deze schuld door de toekomstige regering in Indonesië werd overgenomen en afgelost. Daarnaast zou hij voortaan regelmatig voorstellen doen om door eigen mensen in Indië de Indische financiën te doen controleren. Dat Lieftinck niet ongenegen was om voor deze schuldverplichting van Batavia een onderpand te aanvaarden in de vorm van de deviezenopbrengst uit de verkoop gedurende enkele jaren van het in Indië gewonnen tin, had sterk te maken met een tweede zorg van Lieftinck: de deviezenvoorziening van het Koninkrijk en de Overzeese Gebieden. Er was Lieftinck veel aan gelegen dat de republikeinse gebieden zo snel mogelijk werden opengelegd en de exploitatie van deze gebieden met zijn vele rijkdommen en plantages weer in vertrouwde handen en op oude voet werd aangepakt, opdat de wereldmarkt als vanouds werd bediend en het financieel-economisch driehoeksverkeer tussen de Oost, Nederland en de wereldmarkt werd hervat. Nederland zou aldus zijn kredieten terugbetaald krijgen, uit financiële transacties deviezen kunnen verdienen en goederen kunnen leveren aan de Oost, terwijl Nederlands-Indië daardoor in aanmerking zou kunnen komen voor internationaal krediet. Lieftinck werd nog geplaagd door een derde zorg met betrekking tot Indië. Het betrof de uitgavenpost voor de uitrusting, de uitzending en het onderhoud van de Nederlandse strijdkrachten in Nederlands-Indië. Vooral de uitrusting vergde kostbare

deviezen. Lieftinck had vrede met de inzet van deze strijdkrachten in Indië, die ook naar zijn opvatting een logisch gevolg was van de Nederlandse verantwoordelijkheid voor de orde en rust in de archipel en voor het scheppen van de noodzakelijke voorwaarden voor nieuwe verhoudingen tussen de rijkdelen, zoals die door de koningin waren toegezegd. De vraag was wel: hoe lang zou deze inzet duren en hoe lang kon Nederland zich die inzet financieel en internationaal-politiek met het oog op de kredietwaardigheid van het land veroorloven.

In dit opstel zal, in samenhang met de voorbereiding van de inhoud van Band D van de parlementaire geschiedenis van de periode-Beel, worden nagegaan op welke wijze zich de minister van Financiën vanuit zijn hiervoor opgesomde zorgen met betrekking tot de Indische kwestie heeft laten gelden bij de aanloop tot de eerste politieke actie (20/21 juli - 4 augustus 1947).² Heeft Lieftinck ook in deze kwestie als 'de man met de knip op de beurs' een cruciale rol gespeeld zoals bij andere beleidsbeslissingen?

Lieftinck en de eerste confrontatie met het Indische drama

Het eerste kabinet na de bevrijding, het 'koninklijke' extra-parlementaire kabinet- Schermerhorn-Drees (1945-1946), waarvan Lieftinck als minister van Financiën deel uitmaakte, werd weliswaar geconfronteerd met de vraag wat men aan moest met de in augustus 1945 uitgeroepen Republiek Indonesia, maar serieuze onderhandelingen zouden politiek in Nederland pas verteerbaar kunnen zijn onder verantwoordelijkheid van een parlementair kabinet, dat zich gedragen wist door een ruime meerderheid in een regelmatig gekozen parlement. Voor Lieftinck betekende daarom de kabinetsperiode 1945-1946 een eerste verkenning van de verschillende facetten van het Indonesische vraagstuk.

Wanneer in het kabinetsberaad van 21 en 22 december 1945 een nota van de fungerende luitenant-gouverneur-generaal en hoogste burgerlijke autoriteit in Nederlands-Indië, H.J. van Mook, aan de orde komt, waarin wordt aangedrongen op een akkoord met de 'nationalisten' (dat wil zeggen de republikeinen), toont Lieftinck zich nog weinig bereid de tegenpartij in Indië serieus te nemen en derhalve als partner te aanvaarden in het beheer van de archipel, ook op financieel-economisch terrein. Hij vroeg zich bij deze gelegenheid af welk gezag de nationalisten kon worden toegerekend en hij pleitte terughoudendheid tegenover deze groep, teneinde de zaak te kunnen

² Voor dit opstel is vrijwel uitsluitend gebruik gemaakt van de bronnen afgedrukt in: *Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950*, I-IX, 10 augustus 1945 - 20 juli 1947. S.L. van der Wal ed. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kleine serie nrs. 36, 37, 38, 41, 44, 45, 48 en 50 ('s-Gravenhage 1971-1981).

laten uitkristalliseren. Het leek hem eerder gewenst vast te leggen welke rol Nederland nog in de toekomst in Indië zou gaan spelen. Moest de eenheid van het Rijk niet voorop staan en bijgevolg eerst door de republikeinen worden erkend, alvorens verder kon worden gesproken? In dit wantrouwen jegens de 'revolutie' toonde Lief tinck zich nog de oud-CHU-er. In zijn meegaandheid jegens het regeringsbeleid in deze periode om lijnen uit te zetten voor de reconstructie van het rijksverband (verklaring van 10 februari 1946: gemenebest in Indië, welke na een beperkte overgangperiode de banden met de overige delen van het Rijk zou kunnen herzien; verklaring van 2 mei 1946: erkenning van de Republiek als deel van de toekomstige federatie in Indië) gaf Lief tinck er blijk van de richting van zijn nieuwe politieke onderdak, de PvdA, inzake de dekolonisatie van de Oost te kunnen volgen. Overigens: toen in het voorjaar van 1946 het ontijdige contact tussen een Nederlandse delegatie en republikeinse politici op de Hoge Veluwe, gezien de geringe politieke armslag van de Nederlanders aan de vooravond van de eerste verkiezingen na de bevrijding wel moest mislukken, was Lief tinck in de VS, onder meer om dollarleningen te verwerven ten behoeve van de noodlijdende Nederlandse deviezenkas. Lief tinck koesterde toen nog het optimisme dat het deviezenprobleem snel overwonnen zou kunnen worden: door het herstel van de Nederlandse economie en van de exportkansen (bijvoorbeeld op Duitsland) en door de algemeen verwachte spoedige prijsdaling van een aantal belangrijke goederen (graan; machines e.d.) op de wereldmarkt.³

Intussen was Lief tinck zich wel bewust geworden van de financieel-economische belangen die bij de Indonesische kwestie in het geding waren. Zijn wantrouwen jegens de Republiek had bijvoorbeeld sterk te maken met de onteigening van ondernemingen in republikeins gebied en de onmogelijkheid daaraan voorlopig iets te doen. Vandaar dat hij in december 1945 hamerde op het aambeeld van het rechtsherstel in dit gebied, waardoor het economische leven in de archipel in de vertrouwde context zo snel mogelijk op gang zou kunnen komen. Op die manier zou Nederlands-Indië ook weer over eigen deviezeninkomsten kunnen beschikken. Zoals de deviezenportefeuille van Indië er kort na de bevrijding bij stond was Lief tinck bezorgd over de wijze waarop Nederland wel garant stond voor de terugbetaling van leningen in het buitenland, die door Batavia waren aangegaan, maar over de besteding van de binnengehaalde deviezen geen zeggenschap had.⁴ De lijn van Lief tinck in de volgende kabinetsperiode zou dan ook zijn om op zijn minst greep te krijgen op deze uitgaven, voor zover die indirect ook ten laste konden komen van Nederland. Buiten de 'moederlandse' garanties op internationale leningen van

³ *Ibidem* II, 9 nov. - 31 dec. 1945 ('s-Gravenhage 1972) nrs. 211 en 216. Voor de ontwikkelingen in de Indonesische kwestie in 1945-1946: F.J.F.M. Duynstee en J. Bosmans, *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945* I, *Het kabinet Schermerhorn-Drees, 24 juni 1945 - 3 juli 1946* (Assen en Amsterdam 1977) hfst. IX.

⁴ *Officiële bescheiden* III, 1 jan.-30 mrt. 1946 ('s-Gravenhage 1973) nr. 279.

Batavia heeft Lieftinck een tweede deviezenlek ten gunste van Indië en ten laste van Nederland onderkend: de uitrusting van de Nederlandse strijdkrachten, die in de Oost de geallieerde (Britse) eenheden zouden moeten vervangen en de archipel weer in rustiger vaarwater zouden moeten brengen. Al in augustus 1945 bepleitte Lieftinck in de Raad voor Oorlogvoering met het oog op de deviezenproblemen bij de aanschaf van het nodige materieel voor een politiek-militaire alliantie met Engeland, waardoor Nederland verzekerd zou kunnen worden van Britse militaire leveranties. Leger en vloot zouden namelijk in deze gedachtengang een bijdrage moeten leveren aan de verdediging van het statencomplex van het Britse rijk en zijn bondgenoten. Nederland zou in dit kader wellicht kunnen toetreden tot het Britse Gemenebest. De minister van Financiën ging er van uit dat Engeland in ieder geval belang had bij een ordelijke toestand in Nederland zelf en bij een krachtige positie van Nederland overzee. Hij kreeg bijval van de krant van de ministers van Oorlog en Marine. De voorkeurspositie van Nederland als bondgenoot van het Britse rijk in de strijd tegen de As-mogendheden en Japan was immers voelbaar beëindigd. De premier, de oud-vrijzinnig-democraat en toekomstige doorbraaksocialist ir. W. Schermerhorn, voelde er echter in het kabinetsberaad van 17 december 1945 niets voor om een dergelijke belangrijke stap te ondernemen zonder de instemming te kunnen verkrijgen van een vrij gekozen volksvertegenwoordiging.⁵ Het zeer originele voorstel van Lieftinck raakte vervolgens op de achtergrond. Toen duidelijk werd dat de tegenpartij in Nederlands-Indië niet in staat of bereid leek de op 15 november 1946 te Linggadjati gesloten overeenkomst op hoofdpunten na te komen, heeft Lieftinck voortgeborduurd op zijn oude voorstel. In het kabinet heeft hij namelijk in de loop van 1947 herhaaldelijk bepleit om niet alleen Engeland, maar ook de VS in het Indonesische vraagstuk te betrekken, teneinde de Republiek Indonesia tot meegaandheid over te kunnen halen en een brede basis te kunnen scheppen voor mogelijke strafsancities van Nederlandse kant. Bovendien zou aldus kunnen worden voorkomen dat Nederland door deze mogendheden uit onbegrip voor de Nederlandse verantwoordelijkheid in Indië deviezenteknisch 'droog' zou worden gelegd. In dit opzicht is de gedachtengang van de minister van Financiën inzake de financieel-economische kant van het Indonesische vraagstuk vrij consequent geweest.

De hier genoemde aspecten van het Indonesische vraagstuk zoals Lieftinck die al vroeg benadrukte - herstel van oude economische structuur van Indië; garanties voor de Nederlandse aanspraken op terugbetaling van de Nederlandse kredieten, speciaal de deviezengaranties; een behoorlijke financiële huishouding in Indië; limieten aan de militaire aanspraken op de Nederlandse kas, inzonderheid de deviezenkas - zouden door Lieftinck in de volgende kabinetsperiode bij de bepaling van het regeringsbeleid inzake

⁵ *Ibidem* I, 10 aug.-8 nov. 1945 ('s-Gravenhage 1971) nr. 30, p. 49-51; ook *Ibidem* II, nr. 198.

Nederlands-Indië met nog meer nadruk, derhalve in afzonderlijke nota's en gepaard met de nodige dreigementen als minister op te stappen, worden voorgedragen.

Het akkoord van Linggadjati: een uitweg, ook voor Lief tinck?

In het KVP-PvdA-kabinet onder aanvoering van L.J.M. Beel (KVP), dat tot stand kwam na de eerste vrije verkiezingen van de Tweede Kamer na 1945, kwam Lief tinck wederom op het ministerspluche. Hij stond voor een zware taak: de financiële en budgettaire sanering van het land voltooien, door middel van ingrijpende wetgeving en het geven van medewerking aan specifieke, vooral door zijn (nieuwe) politieke achterban gewenste, punten van het regeerakkoord, zoals de nationalisatie van De Nederlandsche Bank, de nieuwe Bankwet en het scheppen van mogelijkheden voor extra-uitgaven zoals ten behoeve van de noodvoorziening voor ouden van dagen van zijn collega van Sociale Zaken, W. Drees (PvdA). Lief tinck heeft bij de kabinetsformatie in 1946 een eigen program (22 juni 1946) bij de formateur ingeleverd, waarin hij zijn (bij KB verleende) bijzondere bevoegdheden ten aanzien van de controle op de rijksuitgaven (controle op het aangaan van de verplichtingen) en de herziening van de financiële administratie van het Rijk onderstreepte. Dat de minister de nodige eisen met betrekking tot de door hem en zijn ambtenaren uit te oefenen controle op de deviezen formuleerde en inzake het leningenverkeer met het buitenland het alleenvertoningsrecht claimde lag voor de hand. Evenzo was het logisch dat de minister een bedrag noemde, waarmee de rijksbegroting voor 1947 ten opzichte van die van 1946 moest worden verlaagd. De financiële nood van het land was zo hoog gestegen dat iedere minister er op dat moment baat bij had dat de minister van Financiën zijn bevoegdheden punctueel uitoefende. Omstreden was de machtspositie van de minister van Financiën in het kabinet dan ook niet. Wél was de zorg van de minister van Financiën voor het financiële welbevinden van staat en gemeenschap en de daardoor verworven machtspositie er de oorzaak van dat Lief tinck, zodra de zaken in Nederlands-Indië in een stroomversnelling of in een impasse leken te komen, zich wel intensief met de Indonesische politiek moest bemoeien wilde hij er verzekerd van zijn dat zijn beleid niet op de Indonesische zaak spaak zou lopen.

De eerste schermutselingen tussen de minister van Financiën en collega-ministers over de financieel-economische kant van de Indische medaille in de periode-Beel vinden plaats wanneer de uitzending van de Commissie-Generaal (CG), bedoeld als onderhandelingsorgaan namens de regering met de Republiek Indonesia, aan de orde is en de instructie voor de CG moet worden opgesteld. De minister van Overzeese Gebiedsdelen (OG), J.A. Jonkman (PvdA), voelde er in de vergadering van de ministerraad van 9 september 1946 niets voor om in de instructie een gedetailleerd financieel deel op te nemen,

zoals Lief tinck wenste. Aan de andere kant wist ook Jonkman dat het bestuur van Nederlands-Indië voorlopig nog afhankelijk was van Nederlandse overheidskredieten (in guldens). De eis van Lief tinck, dat in een toekomstige overeenkomst in Indië of bij de uitwerking van een reconstructie van het bestuur in de Oost hoe dan ook gezorgd werd voor dekking en aflossing van deze kredieten, kon dan ook niet als onredelijk worden beschouwd. Een voorlopige regeling van het betalingsverkeer tussen Nederland en Nederlands-Indië, met daaraan gekoppeld een kredietvoorziening voor de eerste jaren na de oorlog, stond op het spel. Een nota van de minister van Financiën werd dan ook door Jonkman enkele dagen later zowel aan de landvoogd in Batavia, Van Mook, als aan de CG aangeboden.⁶ Dat Lief tinck zijn positie niet onderschatte en in het landsbelang volledig wilde uitbuiten, bleek uit zijn vasthoudendheid omtrent de benoeming van een ambtenaar van de Generale Thesaurie van het ministerie van Financiën tot vertegenwoordiger van de minister van Financiën in Batavia en als adviseur van de CG. Aldus moest er op worden toegezien dat met de genoemde nota van Lief tinck, die geen formele status van instructie had gekregen, toch rekening werd gehouden. Lief tinck ervoer zware tegenwind over deze kwestie van de kant van Van Mook en van de CG, die de opgedrongen pottenkijker met diens onafhankelijke status niet wensten. Lief tinck liet daarop aan de collega-ministers Beel (premier), Jonkman en Drees (Sociale Zaken en 'aanvoerder' van de PvdA-ministers in het kabinet) weten dat hij bij niet-aanvaarding van zijn voorstel alle verantwoordelijkheid voor de financiële gevolgen van het werk van de CG afwees.⁷ Sterker nog: Lief tinck liet de ministerraad op 14 oktober 1946 weten dat hij zijn ministeriële verantwoordelijkheid niet kon uitoefenen, wanneer geen verbetering werd gebracht in twee zaken: de communicatie tussen de landvoogd in Indië en zijn ministerie over de financiële aangelegenheden overzee en de medewerking van de Indische autoriteiten bij bepaalde transacties om Nederland in staat te stellen deviezen te verwerven. De minister van Financiën dreigde de kredietverlening aan Indië stop te zetten, indien niet binnen zeer korte termijn concrete vooruitgang op de genoemde punten kon worden geboekt. Jonkman liet een week later in het kabinetsoverleg in reactie hierop weten Lief tincks dreigement te zien als een beïnvloeding van de verhouding tot Indië buiten de minister van OG om. Aan de andere kant erkende Jonkman dat Lief tinck zich op de Indische staatsregeling kon beroepen en was hij bereid om, ondanks de botsing van verantwoordelijkheden tussen Lief tinck en hemzelf, in aansluiting op al eerder

⁶ *Ibidem* V, 16 juli - 28 okt. 1946 (s-Gravenhage 1975) nr. 141, p. 313, 315. Voor het betalingsverkeer tussen Nederland en Nederlands-Indië zie: *Ibidem*, nr. 116, punt 11, p. 272-273 alsook Bogaarts, *Kabinet-Beel*, Band B, p. 1204. Nota-Lief tinck verzonden door Jonkman, 12 sept. 1946; zie: *Officiële bescheiden* V, nr. 152.

⁷ De betrokken ambtenaar was de plaatsvervangend thesaurier-generaal van het ministerie van Financiën, H.A.M. van den Dries. Over de kwestie-Van den Dries: *Officiële bescheiden* V, nr. 186, 197. Het standpunt van Van Mook: *Ibidem*, nr. 254.

door hem aan Batavia voorgelegde modellen de positie van de beoogde ambtenaar definitief te regelen. Bij KB van 31 oktober 1946 (nr. 3) werd de positie van deze voorpost in de Oost, grotendeels naar Lieftincks wensen, vastgesteld.⁸ Jonkman heeft Van Mook vervolgens verzocht bij het nemen van beslissingen, waaraan belangrijke financiële gevolgen voor Nederland verbonden konden zijn, met Lieftincks wensen rekening te houden.⁹

Het voorgaande geeft de verhouding weer, zoals Lieftinck die zag met betrekking tot zijn verantwoordelijkheid voor de grote financiële uitgaven ten behoeve van Nederlands-Indië. Tijdens de onderhandelingen tussen de CG en de republikeinen trok Lieftinck deze lijn in enkele interventies in het kabinetsberaad nog door. Zij hadden vooral betrekking op de positie van het Nederlands kabinet ten opzichte van het Nederlands-Indische landsbestuur, in het bijzonder de landvoogd Van Mook. Indirect had Lieftinck daarbij steeds zijn eigen ministeriële verantwoordelijkheid voor ogen. Zo toonde hij zich in de Raad voor Militaire Aangelegenheden van het Koninkrijk (Raad MAK), een der onderraden van de ministerraad, op 8 oktober 1946 bezorgd over de gezagsverhouding in Nederlands-Indië na het vertrek van de Britten ultimo 30 november 1946. Gelet op de door hem geconstateerde onwil van Van Mook om met de Nederlandse belangen steeds rekening te houden, wilde Lieftinck komen tot een constructie, waarbij de Nederlandse regering directe zeggenschap over de Nederlandse troepenmacht in Indië hield. In de bestaande verhoudingen stonden deze troepen ter beschikking van de landvoogd en was voor de Nederlandse regering slechts indirecte verantwoordelijkheid ingeruimd. Het was duidelijk dat de minister van Financiën zocht naar wegen om op de inzet van Nederlanders en Nederlandse financiële middelen ten nauwste toe te zien. Toen het Lieftinck niet gelukte om op dit terrein met zijn vele juridische haken en ogen zijn gelijk te krijgen, bleef hem in tijden van nood weinig anders over dan te dreigen de Nederlandse geldkraan - in het bijzonder de deviezenstroom - te sluiten.¹⁰

Aanvankelijk leek na het aantreden van het kabinet-Beel zoveel vooruitgang bij het oplossen van de politieke problemen bij de reconstructie van het Rijk te kunnen worden geboekt, dat ook Lieftinck in de waan moet hebben verkeerd dat in één moeite door ook de financieel-economische kanten van de Indonesische kwestie zouden kunnen worden geregeld. Nog in juli 1946 immers werd in Malino (Celebes) een succesvolle conferentie van de buiten Java en Sumatra gelegen gebieden gehouden, waar steun werd betuigd aan de Nederlandse plannen van 10 februari 1946 en een federatieve inrichting van

⁸ *Ibidem*, nr. 253, p. 542-543; nr. 280, p. 592-593. Voor het voorstel van Jonkman aan Van Mook betreffende de kwestie-Van der Dries zie: *Ibidem*, nrs. 210, 212. Voor de afwikkeling zie: *Ibidem*, nr. 313 en nr. 327, punt 3, p. 677.

⁹ *Ibidem* VI, 29 okt. 1946 - 5 jan. 1947 ('s-Gravenhage 1976) p. 20, aantekening 2.

¹⁰ *Ibidem* V, nr. 230, p. 517-518; zie ook de eerder getoonde bezorgdheid op dit punt: *Ibidem*, nr. 134, p. 302-303.

Indonesië werd onderschreven. Zelfs met de Republiek van Soekarno, die toch in Nederland vaak werd gezien als het nationalistisch kind van Japanse ouders, werd dank zij het optreden van de CG onder aanvoering van oud-premier Schermerhorn (PvdA) - met wie Lieftinck overigens openhartig correspondeerde - op 15 november 1946 te Linggadjati een overeenkomst bereikt. Deze overeenkomst, met zijn soms ver gaande concessies en vele onduidelijkheden, heeft de coalitie evenwel onder spanning gezet. De Republiek van Soekarno kreeg *de facto* het gezag over Java en Sumatra toebedeeld, maar de inpassing van de Republiek als deelstaat in de toekomstige Verenigde Staten van Indonesië (VSI) was afhankelijk gesteld van samenwerking met Nederland, terwijl ook onduidelijk was welke rol het Koninkrijk (Nederland en de West) in de voorgenomen Unie met de VSI zou spelen. De rechterzijde van de oppositie in het parlement (ARP, CHU, SGP, Partij van de Vrijheid) was mordicus tegen het akkoord gekant en de coalitiepartij KVP was zeer verdeeld. In de boezem van het kabinet, zoals in het beraad van de Raad MAK van 12 november 1946, had Lieftinck zich weliswaar laten kennen als een persoon die wenste dat het Nederlands gezag, zo lang dat verantwoordelijkheid had te dragen, werd hoog gehouden, maar hij wierp geen bezwaren op tegen het politieke project van de CG zelf.¹¹ Lieftinck ging ervan uit dat een politieke overeenkomst met de Republiek, die de belangrijkste gebieden van Nederlands-Indië claimde te controleren, zo spoedig mogelijk tot stand moest komen om een oplossing te bereiken van de gerezen financiële en economische problemen, zowel in Indië als in Nederland zelf. De minister van Financiën had zelfs de naam de meest hardnekkige en taaie verdediger van het beleid van de CG te zijn. Maar toen het akkoord eenmaal in Den Haag bij het kabinet op tafel lag en met de CG werd besproken, had Lieftinck veel kritiek.¹² Waar het hem in het kabinetsberaad van 18 en 23 november 1946 vooral om ging in de beoordeling van het akkoord, was de vraag in hoeverre er zekerheden waren verkregen voor de overname van de schulden en verplichtingen door de federatie, voor de verantwoordelijkheid van de federatie voor de stabiliteit van de munt en voor de rechtszekerheid en rechtsgelijkheid in de deelstaten als uitgangspunten voor het aantrekken van vreemd kapitaal en daarmee voor de financieel-economische ontplooiing van die gebieden. Niet de overschrijding van de instructie door de CG baarde Lieftinck zorgen, maar de nalatigheid van de CG om in het akkoord duidelijkheid over de genoemde punten te verschaffen. Het akkoord ging namelijk niet verder dan de financiën - 'voor zover nodig' - als object van samenwerking in de toekomstige Unie aan te

¹¹ *Ibidem* VI, nr. 95, p. 227-228; Lieftincks stilzwijgende instemming in het kabinetsberaad van 11 nov. 1946: *Ibidem*, nr. 83.

¹² *Het dagboek van Schermerhorn. Geheim verslag van prof. dr. ir. W. Schermerhorn als voorzitter der commissie-generaal voor Nederlands-Indië, 20 september 1946 - 7 oktober 1947* I, C. Smit ed. (Groningen 1970) p. 165. Schermerhorn gaf Lieftinck geen ongelijk.

merken.¹³ Vandaar dat Lief tinck op 27 november 1946 aan Jonkman het voorstel deed de voorlopige overeenkomst met de Republiek op de gewenste punten aan te vullen, hetzij in de overeenkomst zelf, hetzij in additionele artikelen.¹⁴ Zoals Lief tinck in het overleg in de ministerraad met de CG op 30 november 1946 uiteenzette, was hij zich ervan bewust dat het voor de Federatie in Indonesië en voor de Republiek moeilijk zou zijn om de door Nederland gedane militaire uitgaven ten behoeve van de oplossing van het conflict in de Oost voor hun rekening te nemen. Die militaire inspanning van Nederland had echter wel een bijdrage geleverd aan het bereiken van een geordende toestand en daarmee aan de nieuwe rechtsorde in Indonesië. Derhalve wilde Lief tinck dat werd vastgehouden aan een behoorlijke regeling van deze kwestie in een totale eindafrekening. Beel stelde de wensen van Lief tinck aan de orde en Jonkman onderstreepte die. Besloten werd dat Lief tincks wensen werden vastgelegd in een zogeheten *covering letter*. Bij voorbaat stond vast dat deze *covering letter*, precies als de nadere toelichting op het akkoord van de kant van de Nederlandse regering, slechts rechtskracht zou hebben, indien de Republiek zich met de inhoud ervan akkoord zou verklaren. Mocht de Republiek deze stukken niet aanvaarden, dan golden deze nadere toevoegingen slechts als Nederlandse voorbehouden en derhalve als ontbindende voorwaarden aan Nederlandse kant voor het geval de wederpartij zich met de inhoud van deze stukken niet zou blijken te kunnen verenigen. Lief tinck had aanvankelijk de hoop dat zijn wensen door de Republiek zouden kunnen worden gehonoreerd, zodat hij de gevonden oplossing kon billijken.¹⁵

Tot tevredenheid van Lief tinck werden in de toelichting op het akkoord met de Republiek en in de regeringsverklaring, die op 10 december 1946 in de Tweede Kamer ter verdediging van het regeringsbeleid inzake Indië werd afgelegd, de nodige regels besteed aan de financieel-economische kanten van de voorgenomen staatsconstructie in de Oost, al had hij daarvoor in het kabinetsberaad steeds de nodige druk moeten uitoefenen.¹⁶ In de toelichting werd bericht dat de Republiek de juistheid erkende van de stelling dat de toekomstige federatie in Indonesië de financiële verplichtingen tegenover Nederland en andere landen en particulieren zou overnemen, zij het dat daarbij werd aangetekend dat over de schulden ten gevolge van de militaire uitgaven uit de conflictperiode nader beraad zou moeten worden gevoerd. Verder werd medegedeeld dat de Republiek de vrijheid van handel en beweging wilde waarborgen en de Nederlandse ondernemingen en Nederlanders zelf in een begunstigde positie wilde brengen. Over de voorwaarden voor een gezond financieel klimaat zou met de Republiek nader overleg worden gevoerd. In de

¹³ *Officiële bescheiden* VI, nr. 135, p. 310 en *Ibidem*, nr. 160, p. 365.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 188.

¹⁵ *Ibidem*, nr. 207.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 231, punt 11-12.

regeringsverklaring werd daaraan toegevoegd dat ten spoedigste op de grondslag van het militair bestand en het politieke akkoord overeenstemming nodig was over de financiële en economische kanten van de nieuwe staatsstructuur.¹⁷ Aan de vooravond van de confrontatie met de Tweede Kamer over het akkoord van Linggadjati nam het kabinet op 9 december 1946 het besluit om de CG met deskundigen op staatsrechtelijk en financieel-economisch terrein uit te breiden om de uitwerking van het akkoord in nadere onderhandelingen met de Republiek veilig te stellen. Dit besluit moet voor Lieftinck zijn beoordeling van het akkoord hebben afgerond.¹⁸ Nadat 'Linggadjati' was geparafeerd en het kabinet het akkoord met de nodige verduidelijkingen door de CG had aanvaard, ondervond het regeringsbeleid ondersteuning in de Tweede Kamer bij een ruime meerderheid van KVP, PvdA en CPN. Wél was het akkoord middels de befaamde motie, genoemd naar de voorzitters van de twee coalitie-fracties, C.P.M. Romme (KVP) en M. van der Goes van Naters (PvdA), 'aangekleed', dat wilde zeggen slechts aanvaard met toelichting van de regering en de regeringsverklaring. De financieel-economische kanten van de Indonesische kwestie, waarvoor in de Kamer veel aandacht was geweest, waren hierdoor echter eens te meer onderstreept. Indien de tegenpartij zou instemmen met de Nederlandse zienswijze of in die geest zou handelen, oogde de toekomst voor het nieuwe staatsbestel rooskleurig. Daarmee waren ook de belangen van het ressort van Lieftinck gediend.¹⁹ Lieftinck verheelde in de Raad MAK van 24 december 1946 niet dat de politieke ontspanning in Nederlands-Indië ook hard nodig was. Anders dan gehoopt moest er rekening mee worden gehouden dat Nederland zou moeten opdraaien voor de deviezenuitgaven, verbonden aan het onderhoud van de troepen in Indië. Lieftinck berekende dat Nederland de deviezenuitgaven ten behoeve van de krijgsmacht tot uiterlijk eind 1947 zou kunnen voortzetten. Zijn conclusie was derhalve dat tegen die tijd de Nederlandse taak in Indië geliquideerd moest zijn.²⁰ Bovendien werd algemeen beseft dat de politieke ontspanning in Indonesië nodig was om buitenlandse kredieten te kunnen verwerven. Het gunstig politiek moment moest derhalve worden uitgebuit om snel tot ondertekening en uitwerking van het akkoord in ruime zin - derhalve mét een financieel-economisch deel - te komen. Beel zag in de analyse van Lieftinck over de limieten aan de militaire krachtsinspanning in Indië een reden te meer het kabinet op 2 januari 1947 aan te bevelen de CG zo snel mogelijk naar Indië

¹⁷ *HTK 1946-1947*, Bijl. 367, Ontwerp-overeenkomst van Linggadjati nr. 2, Ontwerpovereenkomst; *HTK 1946-1947*, p. 706-708, Regeringsverklaring inzake de ontwerp-overeenkomst van Linggadjati door minister Jonkman in de Tweede Kamer op 10 dec. 1946.

¹⁸ *Officiële bescheiden* VI, nr. 247.

¹⁹ *HTK 1946-1947*, p. 859-937, 1037-1062, 1072-1073. Zie ook: A. Stempels, *De parlementaire geschiedenis van het Indonesische vraagstuk* (Amsterdam 1950) p. 64-73; *Dagboek Schermerhorn* I, p. 169-185; Jan Bank, *Katholieken en de Indonesische Revolutie* (Baarn 1983) hfst. IX.

²⁰ *Officiële bescheiden* VI, nr. 308.

terug te doen keren voor het nader overleg met de Republiek binnen de parlementair getrokken lijnen.²¹

Lieftinck draait het kabinet de duimschroeven aan

'Ach, Pieter, ik ben een beetje somber, maar hoe krijgen wij een einde aan dit gekkenhuis?' zo schrijft Schermerhorn aan Lieftinck op 20 januari 1947, wanneer hij de geldsmijterij in Nederlands-Indië schetst. De CG-voorzitter voegde daar nog aan toe dat hij van de directie van de (centrale) Javasche Bank had vernomen dat in Indië de deviezenvoorraad in maart 1947 zou zijn uitgeput.²² Overigens was Nederlands-Indië toch al niet bereid deviezen aan het onderhoud van de Nederlandse troepenmacht in Indië te besteden. Gezien het omineuze voorbehoud van republikeinse kant omtrent de overname van de militaire schulden door de toekomstige federatie, had Lieftinck geen ongelijk toen hij in het beraad van 21 januari 1947 van de Raad MAK ervan uitging dat Nederland de volle lasten voor alle militaire uitgaven van het Rijk zou moeten dragen, zowel de guldens als de vreemde valuta. De conclusie van Lieftinck luidde dat het noodzakelijk was om voor het einde van het kalenderjaar tot een aanmerkelijke vermindering van de troepensterkte te komen, waarvoor een soepel en snel uitvoerbaar program, een militaire actie daarbij inbegrepen, moest worden opgesteld.²³ Met dit betoog gaf Lieftinck blijk van een zekere tweeslachtigheid. Enerzijds had hij al eerder zijn voorkeur voor een politieke sprong voorwaarts uitgesproken, om de Republiek zo snel mogelijk tot samenwerking met Nederland te kunnen overhalen. Desnoods kon hiervoor volgens hem de schuldenkwesie naar de achtergrond worden geschoven. Anderzijds wilde hij de Nederlandse verantwoordelijkheid beklemtonen en een einde maken aan het gesjacher met de Republiek, waaraan geheel Indië ten gronde dreigde te gaan.²⁴

Voorlopig werd er nog onderhandeld tussen de CG en de republikeinen over de 'aankleding' van het akkoord - dit was het akkoord, zoals toegelicht en uitgelegd door de regering - als voorwaarde om tot een definitieve ondertekening te komen. Op de belangen van Lieftincks ressort werd daarbij sedert eind januari 1946 toegezien door een aan de CG toegevoegde expert, een van de directeuren van de Nederlandsche Bank, namelijk S. Posthuma. Deze had zich dan wel kritisch geuit over het akkoord, maar was dan toch met instemming ook van CG-voorzitter Schermerhorn aangetrokken als CG-adviseur. Posthuma

²¹ *Ibidem*, nr. 329, p. 718-720.

²² *Ibidem*, VII, 6 jan.-20 mrt. 1947 ('s-Gravenhage 1978) nr. 36.

²³ *Ibidem*, nr. 40, punt 2.

²⁴ *Ibidem*, nr. 68, p. 240, nr. 75, nr. 110.

was vertrokken met een voorlopige instructie op zak.²⁵ Lang zouden hij en zijn collega voor staatsrechtelijke vraagstukken, J.H.W. Verzijl, niet aan het werk van de CG deelnemen, aangezien beide heren zich uiteindelijk ontevreden hebben betoond met de wijze waarop de patstelling met de Republiek over de 'aankleding' van het akkoord werd opgelost en aangezien beiden bereid waren daaruit de consequenties te trekken. De CG-adviseurs keerden naar Nederland terug, enkele dagen nadat het 'naakte' akkoord was getekend. Op dezelfde grond zou het partijloze CG-lid F. de Boer, de spreekbuis van het Nederlandse bedrijfsleven, zijn ontslag nemen.²⁶

De opstelling van Posthuma heeft Lieftinck voor een moeilijke keuze geplaatst. De Republiek weigerde de Nederlandse 'aankleding' van het akkoord te onderschrijven en erkende slechts het 'naakte' akkoord, de notulen van de onderhandelingen en de daarbij gevoerde correspondentie. De financieel-economische kant van het akkoord zou er aldus bekaaid van af komen. Nadat andere modellen waren afgeketst in de onderhandelingen, kwam het voorstel van het CG-lid M.J.M. van Poll (KVP) op tafel, waarbij het 'naakte' akkoord zou worden getekend, met de verklaring van de Republiek dat zij kennis had genomen van de Nederlandse interpretaties.²⁷ Posthuma vond dat in dit minimum-bod, dat bij Romme en zijn fractie grote woede zou opwekken, te weinig garanties zouden worden verkregen voor een spoedige overeenstemming over de schuldenkwesie of de teruggave van de ondernemingen in republikeins gebied aan de vroegere eigenaren. Er diende een behoorlijke financieel-economische orde in Nederlands-Indië te kunnen worden gegarandeerd, waarbij met het Nederlandse belang rekening zou worden gehouden, aldus de kern van zijn nota van 22 februari 1947.²⁸ De sombere visie van Posthuma werd niet alleen onderstreept door hetgeen naar voren werd gebracht door het eveneens wantrouwig geworden CG-lid De Boer en door de pessimistische collega-adviseur Verzijl in CG-vergaderingen en nota's, maar ook door de CG-nota van 24 februari 1947. Hierin werd kortweg het einde van de deviezenvoorraad in Indië tegen 15 augustus 1947 aangekondigd en de noodzaak van een lening van 300 miljoen dollar voor de periode tot 1949 uitgetekend. Bovendien diende de ernstige verstoorde voedselvoorziening vanuit het republikeinse gebied naar de enclaves op gang te worden gebracht, hetzij politieel in samenwerking met de republiek of anders militair onafhankelijk. De CG zag bij niet voldoen aan het verzoek om dollars en voedsel evacuatie van de civiele en militaire Europese bevolking uit Java en Sumatra als

²⁵ *Ibidem* VI, nr. 269, p. 560; *Ibidem*, nr. 330, punt 6; *Ibidem* VII, nr. 16, punt g; *Ibidem*, nr. 37, punt 3c, met de instructie in de bijlage (p. 110-113). Jonkman over Posthuma, in: *Ibidem*, nr. 58, p. 214-215; Lieftinck over Posthuma, in: *Ibidem*, nr. 110; Posthuma over Indonesische kwesie, in: *Ibidem*, nr. 64.

²⁶ *Ibidem*, nr. 302; *Ibidem* VIII, 21 mrt. - 20 mei 1947 ('s-Gravenhage 1979) nr. 30, 56, 61.

²⁷ *Ibidem* VII, nrs. 157, 251.

²⁸ *Ibidem*, nrs. 169, 221, 192.

onvermijdelijk.²⁹ Een evacuatie, die overigens ook weer deviezen (transport) zou gaan kosten!

Het kabinet in Den Haag was door deze berichten geschokt. Aller ogen waren nu gericht op Lief tinck, die in een positie kwam dat hij het verlossende woord moest gaan spreken. Die positie hing mede samen met de inmiddels binnen de Raad voor Economische Aangelegenheden (REA, een onderraad van de ministerraad) besproken verslechterde vooruitzichten van de dollarbalans van het Koninkrijk. Er was al besloten om het dollarprogram voor 1947 bij te stellen en een commissie in te stellen om te bekijken waar bezuinigd kon worden.³⁰ De slechte berichten uit Indië droegen er slechts toe bij dat de minister, verantwoordelijk voor het deviezenbeleid, de reikwijdte van het beleid in sterke mate ging bepalen. Lief tinck ging er in zijn analyse in het kabinetsberaad van 7 maart 1947 van uit dat alleen een snelle ondertekening van het akkoord nog een basis kon verschaffen om met de Republiek op financieel-economisch vlak tot samenwerking te komen en in het buitenland leningen te kunnen krijgen. Lief tinck had vooral oog voor de internationale druk, met name vanuit de VS en Engeland, om het akkoord te tekenen. De hele discussie over de 'aankleding' was volgens hem internationaal niet te verkopen. Nederland en de Oost waren echter wel van het buitenlands krediet afhankelijk geworden, zoals alle kabinetsleden wisten. Lief tinck moet in zijn betoog speciaal gedacht hebben aan de VS, waarvan immers op dat moment veel werd verwacht: de mogelijkheid tot plaatsing van dollarleningen op de open markt, financiering van een mogelijke lening van de Wereldbank en een welwillende regeling door de Amerikaanse overheid van de oorlogsschulden. De noodzaak voor Indië daar bovenop nog een lening te plaatsen in de VS moet het voor Lief tinck nog gemakkelijker hebben gemaakt in het kabinet te pleiten voor de methode-Van Poll. De Republiek zat volgens de minister door de moeilijke omstandigheden in het Koninkrijk 'op rozen', vooral ook door de herhaaldelijk door de Nederlandse regering gegeven verklaring 'Linggadjati' niet met wapengeweld af te dwingen. Nederland stond schaakmat. Vandaar dat Lief tinck de ondertekening van het 'naakte' akkoord bepleitte, omdat een akkoord in zijn zienswijze altijd een succes was voor Nederland en een nederlaag voor de ver gaande ambities van de Republiek. Het standpunt van Lief tinck leek voordelen te bieden, met name ook in het geval geen overeenstemming over samenwerking tussen Nederland en de Republiek kon worden bereikt. Dan mocht men hopen dat schending van het akkoord door de buitenwacht werd geaccepteerd als grond voor militair optreden. Niettemin was het een standpunt dat gelijkelijk bij KVP- en PvdA-ministers moeilijk viel. Lief tinck hield echter in deze fase van het kabinetsberaad druk op de ketel. Hij wilde, zo hield hij zijn collega-ministers een week later voor, geen paniekstemming

²⁹ *Ibidem*, nrs. 178, 228, 260, 199.

³⁰ Bogaarts, *Kabinet-Beel*, Band B, p. 1041-1042.

voeden, maar de harde feiten lieten volgens hem geen struisvogelpolitiek toe. De minister van OG, Jonkman, buitte deze harde taal van Lieftinck goed uit om geleidelijk het kabinet te verzoenen met het 'naakte' Linggadjadi, waartoe op 15 maart 1947 in Den Haag het groene licht werd gegeven.³¹

Het standpunt van Lieftinck om steun te verlenen aan de methode-Van Poll bij de ondertekening van het akkoord spoorde niet met het inzicht van 'zijn' man in Batavia, Posthuma. Laatstgenoemde en collega-adviseur Verzijl gingen ervan uit dat met de verlening van de politieke souvereiniteit aan de Indonesische regering de enorme bij Nederlands-Indië betrokken Nederlandse economische belangen zonder wezenlijke waarborgen in handen werden gelegd van 'een ons nauwelijks welgezinde regering'. Zij waren bevreesd dat er van samenwerking op financieel-economisch gebied met de Republiek niets terecht zou komen. De heren stapten derhalve op. Lieftinck had echter gekozen voor de politieke sprong voorwaarts om te redden wat er nog te redden viel, zonder wapengeweld op dat moment te hoeven bepleiten. Aldus kon hij de zienswijze van Posthuma negeren en munitie leveren voor collega Jonkman om stap voor stap het kamervotum over Linggadjadi te ontcrachten en het failliet van de 'aankleding' van het akkoord voor het gehele kabinet en vervolgens voor de betrokken politieke groeperingen, in het bijzonder de KVP-fractie in de Tweede Kamer, aanvaardbaar te maken. Met enige moeite is dit onder verwijzing vooral naar de internationale context gelukt.³²

De nieuwe situatie - het op 25 maart 1947 officieel getekende akkoord van Linggadjadi - moest naar Lieftincks opvatting op lange termijn leiden tot goede regelingen van de schulden en andere verplichtingen van de toekomstige federatie en op korte termijn de kredietwaardigheid van Nederland en Indië verbeteren, de openlegging van republikeins gebied bevorderen en de troepenvermindering kunnen inleiden. Die korte-termijn-oogmerken werden nog wel zo belangrijk, op het moment dat kort na de ondertekening van het akkoord de lang verwachte cijfers van de Nederlands-Indische begroting voor 1947 in Den Haag werden bezorgd. Landvoogd Van Mook heeft nog zijn uiterste best gedaan Lieftinck voor een woedeuitbarsting te behoeden. De landvoogd vond dat er best grenzen kon worden gesteld aan de militaire uitgaven en hij bood de opbrengst van de tin-exploitatie aan als middel om de schulden van Indië tegenover Nederland te delgen.³³ Maar voor Lieftinck was de boot aan. De volgens hem al te lang achtergehouden cijfers wezen op een aanstaande catastrofe. Nederlands-Indië dreigde volgens deze cijfers de molensteen te worden om de nek van Nederland. De krijgsmacht in Indië kwam op een jaarlijkse uitgave van 1 miljard guldens, waarvan 750 miljoen

³¹ *Officiële bescheiden* VII, nr. 240, p. 684-690; nr. 279, p. 784-785, 788.

³² *Ibidem*, nr. 301, p. 828; nr. 302. Zie verder: Stempels *Parlementaire geschiedenis*, p. 86-92 en *Bank, Katholieken*, p. 266-278.

³³ *Officiële bescheiden* VIII, nr. 37.

gulden aan deviezen. Beel had nog de illusie dat hij deze krijgsmacht langere tijd in Indië kon laten. Hij rekende daarbij op een veranderd internationaal tij. Met een beroep op de aankondiging van de Amerikaanse president Truman op 12 maart 1947 van Amerikaanse steun voor bedreigde democratische (westerse) landen (Truman-doctrine) kon hij immers de Nederlandse invloed in de Oost als anticommunistisch aanprijzen. De minister van Financiën meende echter dat het militaire apparaat moest worden aangepakt.³⁴ Inmiddels was dan wel een missie van specialisten op financieel gebied uitgezonden om in de Angelsaksische landen de mogelijkheden voor leningen te onderzoeken en werden voorbereidingen getroffen voor een financieel-economisch akkoord en een strikt deviezenregime in Indië. Voor Lief tinck begon de tijd te dringen.³⁵ De dag, nadat hij was ingelicht over de ware stand van het Nederlands-Indische deviezenfonds en enkele weken vóór het vertrek van premier Beel en minister Jonkman naar de Oost, heeft Lief tinck aan Beel een brief geschreven - gedateerd 18 april 1947 -, waarin de minister van Financiën de alarmbel luidde. In een nota van 21 april 1947, bestemd voor enkele collega-ministers, werkte Lief tinck zijn ongerustheid uit in een serie voorstellen om tot verbetering van de financieel-economische uitzichten van Indië en daarmee van Nederland te geraken. Beide nota's kunnen worden beschouwd als het begin van de aanloop tot de politieke actie in de zomer van 1947. Zij vormden de wanhoopskreet van een minister van Financiën die wist dat de bodem van de deviezenpot in zicht kwam zoals hij in de Deviezennota van 23 april 1947 ook aan de Staten-Generaal in grote lijnen had bekend gemaakt. Binnen en buiten het kabinet was er niemand die meende dat Lief tinck bezig was zijn bijnaam 'Piet Paniek' weer eens eer aan te doen. Er was immers alle reden voor serieuze ongerustheid.³⁶ Lief tinck ging er in zijn brief aan Beel van uit dat Nederlands-Indië nog slechts voor enkele maanden deviezen had, waarna weinig anders overbleef dan het goud van de Javasche Bank in te zetten of op hulp van buiten te rekenen. De minister was niet bereid medewerking te verlenen aan deviezenhulp van Nederland aan Indië. Nederland moest immers nog maar zien hoe het de nodige dollars kreeg om zonder inzet van de laatste strategische reserves (Nederlands effectenbezit in de VS; goud) de periode 1947-1948 door te komen en een economische terugval te vermijden. Het geheel overziend constateerde de minister dat het deviezenprobleem de Indische zaak was geen beheersen. Lief tinck kondigde aan zijn verantwoordelijkheid als minister in overweging te

³⁴ *Ibidem*, nr. 99.

³⁵ Bedoeld is de missie van het duo G.A. Ph. Weyer en A.D.A. de Kat Angelino (hoofdambtenaar Overzeese Gebiedsdelen) dat begin 1947 naar Engeland en de VS werd uitgezonden. Het duo H. Albarda (directeur Nederlandsche-Handelsmij) en H.M. Hirschfeld (oud-secretaris-generaal van Handel-en-Nijverheid en regeringscommissaris in algemene dienst) kwam met Beel en Jonkman op 7 mei 1947 in Batavia aan om het financieel-economisch akkoord voor te bereiden. (*Officiële bescheiden* VIII, nrs. 116, 132 en 193)

³⁶ *Ibidem*, nrs. 120, 130 (bijlage). Zie ook: Bogaarts, *Kabinet-Beel*, Band B, p. 829, 1047-1052.

zullen nemen. Hij had nog wel een serie suggesties, die mogelijk konden leiden tot een verlichting van de problemen. Zo verlangde Lieftinck dat de Nederlandse regering greep hield op de uitwerking van het akkoord om verder 'afglijden' te voorkomen. Het republikeins gebied diende onmiddellijk te worden opengelegd. Getracht zou moeten worden om op zakelijk onderpand (tinmijnen?) overbruggingskredieten te verwerven in de Angelsaksische landen. De deviezenuitgaven voor de strijdkrachten in Indië zouden moeten worden besnoeid en de krijgsmacht zou in sterkte hieraan moeten worden aangepast. Onder controle van een Brits-Amerikaanse commissie zouden onderhandelingen moeten worden gevoerd over en uitvoering moeten worden gegeven aan wederzijdse demobilisatie onder handhaving van kleine samenwerkende politielegers en -marine. Tenslotte zouden mutaties in de top in Indië en in het kabinet in Nederland de slagvaardigheid in het beleid moeten schragen.

De ministerraad kon op 21 april 1947 zich met de meeste punten uit de lijst van suggesties van Lieftinck 'in beginsel' wel verenigen. Kernpunt werd natuurlijk de bezuiniging op de militaire uitgaven, gekoppeld aan de wederzijdse demobilisatie en de doorvoering van een gemeenschappelijk politiekorps of gendarmerie. Die gemeenschappelijke gendarmerie was weer noodzakelijk om de openlegging van de republikeinse gebieden te kunnen begeleiden. De minister van Oorlog, A.H.J.L. Fiévez (KVP), liet in een reactie hierop bij nota weten dat, als aan de hiervoor genoemde koppeling niet voldaan kon worden, de verzekering van recht en orde een krachtig militair optreden vergde, aangezien andere mogelijkheden (VN-bemiddeling; abandonneren) niet strookten met de opzet achter de uitzending van Nederlandse troepen naar de Oost. Ook Beel betoogde in de vergadering van de Raad voor Militaire Aangelegenheden van het Koninkrijk van 22 april 1947 dat eerst orde en rust verzekerd moesten zijn alvorens kon worden gedemobiliseerd. Lieftinck zag dit anders: de opbouw van de strijdkrachten zelf schiep instabiliteit en wanorde. Hij hield vast aan zijn idee voor internationale bemiddeling om het symbool van het Indonesisch nationalisme, de republikeinse strijdkrachten, te kunnen kortwieken. De ministers van Oorlog en Marine vielen Lieftinck in zoverre bij, dat zij inzagen dat de Indische verplichtingen een blokkade vormden in de opbouw van een strijdmacht buiten Indië. Hoewel Lieftinck zich teleurgesteld toonde over de concrete resultaten van zijn oproep tot bezuinigingen, had die oproep wel gevolgen, zij het wellicht anders dan Lieftinck zich precies had voorgesteld. De ministers van Oorlog en Marine en alle andere bewindslieden en hooggeplaatsten die direct betrokken waren bij of hun vertrouwen hadden gesteld in de Nederlandse strijdkrachten als laatste redmiddel in Indië zouden in de berekeningen van Lieftinck een reden zien om de Republiek dringend op de wil tot samenwerking te toetsen. Bij een negatieve uitslag dienden de nog niet door de bezuinigingen aangetaste militaire middelen zo spoedig mogelijk te worden ingezet. Op een moment dat ook de landvoogd en de CG overtuigd

waren van de onwil of de onmogelijkheid van de Republiek tot samenwerking - met name op militair terrein - te komen, kon in Den Haag de teerling worden geworpen.³⁷

Kreeg Lieftinck zijn zin?

Het bezoek van Beel en Jonkman aan Indië in mei 1947 leerde hen dat de landvoogd en de CG (Schermerhorn en Van Poll) vastbesloten waren om strakker op te treden, waarbij een militaire actie, gericht op directe economische voordelen, achter de hand werd gehouden. De onderhandelingen met de Republiek over de uitwerking van het akkoord, in het bijzonder op financieel-economische gebied, zoals het deviezenverkeer en de openlegging van republikeins gebied, waren zeer teleurstellend verlopen. Nederland had door ondertekening van het akkoord zijn goede wil getoond, waardoor men ervan uitging dat optreden gerechtvaardigd zou zijn bij gebleken onwil van de tegenpartij de afgesproken samenwerking te honoreren. In Batavia werd de bestaande situatie als onhoudbaar beoordeeld, zodat besloten werd om eerst de politieke toestand te doen opklaren voordat pogingen werden ondernomen om bij andere landen (de VS met name) voor financiële hulp aan te kloppen. Die duidelijkheid werd ook door de buitengewesten (Malino-gebieden) gewenst. Besloten werd om pas dan tot militaire actie over te gaan, indien daarvoor deugdelijke gronden konden worden aangewezen tegenover de politieke achterban, het kabinet, het parlement en het buitenland. Het kwam er derhalve op aan de tegenpartij openlijk te toetsen op de bereidheid het akkoord daadwerkelijk toe te passen. Eind mei 1947 werd een nota met Nederlandse voorstellen tot uitvoering van het akkoord bij de Republiek ingediend. Het antwoord daarop zou beslissen over de inzet van de militairen.³⁸

Het leek er op dat Lieftinck aan het Indische vliegwieltje een zetje had gegeven en moest toezien hoe dat vliegwieltje op hoger en gevaarlijker toeren kwam. Zijn ideeën over de aanpak van de Indische politieke en financieel-economische problemen waren van tafel geraakt. Aan wederzijdse demobilisatie onder toezicht van de twee Angelsaksische mogendheden werd niet gedacht, waarmee ook een goede basis voor de benadering van deze landen bij het verkrijgen van leningen verloren was. Lieftinck poogde de zaak nog bij te sturen door in het kabinet, op 28 mei 1947, de gevolgen van een militaire actie binnen Indië zelf, in Nederland en in de internationale gemeenschap bij voorbaat aan de orde te stellen. Hij wilde dat men goed nadacht over hetgeen

³⁷ *Officiële bescheiden VIII*, nrs. 130, 131, 134, 127, 147.

³⁸ *Ibidem*, nrs. 234, 235, 236, 244, 250, 254, p. 743-747; *Ibidem IX*, 21 mei - 20 juli 1947 ('s-Gravenhage 1981) nrs. 13, 14, 15, 37; *HTK 1946-1947*, Bijl. 475, Nota betreffende de uitvoering van de overeenkomst van Linggadjadi, nr. 2, Nota.

men van plan was. In geen geval moest het regeringsbeleid de indruk gaan wekken in reactionaire richting te worden omgebogen. Een voorstel van Lief tinck om in een verklaring het regeringsbeleid nogmaals nadrukkelijk op het akkoord van Linggadjati te enten werd op 2 juni 1947 in het kabinet overgenomen.³⁹ Aan de andere kant was ook Lief tinck ervan overtuigd dat het republikeinse antwoord van 8 juni 1947 op de Nederlandse voorstellen tot samenwerking onvoldoende was. De wijze waarop de Republiek de invloed van Nederland wilde terugdringen en de eigen positie zo onafhankelijk mogelijk wilde laten zijn - de eigen strijdkrachten zouden orde, rust en de veiligheid van de terugkerende ondernemers (van de schaarse niet genationaliseerde bedrijven!) in republikeins gebied verzekeren - was zeker voor minister Lief tinck onverteerbaar. In het kabinetsberaad van 16 juni 1947 wees hij er op dat een toegeven aan de republikeinse nota een ramp zou betekenen voor de welvaart van Nederland en Indonesië. Aan de arbeidersmassa, aldus Lief tinck, moest duidelijk worden gemaakt dat een breuk in de economische samenwerking met Indonesië een ernstige terugval in het levensniveau in Nederland zou betekenen. Voor Lief tinck ging het om een regeling voor de overgangstijd, dat wilde ook zeggen voor de tijd van het herstel in Nederland zelf. Gewapend optreden om het akkoord te doen naleven achtte hij blijkens zijn uiteenzetting in de buitengewone vergadering van de ministerraad van 19 juni 1947 gerechtvaardigd, al zag hij een dergelijk optreden ook als een waagstuk gezien de inmiddels binnengekomen Brits-Amerikaanse waarschuwingen. Het pleidooi van Lief tinck ten gunste van een ultimatum aan de Republiek sloot aan bij hetgeen door vrijwel alle ministers - behoudens de links uit de pas lopende minister van Verkeer en Waterstaat, H. Vos (PvdA), en de partijloze minister Zonder Portefeuille (Buitenlandse Zaken), E. van Kleffens - werd uitgesproken. Alleen als Amerika en Engeland middelen zouden verschaffen om aan de noodtoestand van Nederland en Nederlands-Indië een einde te maken, was het mogelijk meer geduld op te brengen. Het had de instemming van de minister van Financiën dat het kabinet op 20 juni 1947 besloot om deze landen van het onhoudbare van de situatie op de hoogte te stellen en om de Republiek een laatste kans te bieden op enkele hoofdpunten, waaronder de volgens hem vitale financieel-economische, te reageren en tegelijk de landvoogd bij een afwijzende reactie tot militair optreden te machtigen.⁴⁰

De Republiek bleef in haar antwoord van 27 juni bij haar zienswijze, die ook voor Lief tinck onaanvaardbaar was. Op het punt van de Nederlandse soevereiniteit over Indië op dat moment diende Nederland niet te abdiceren, aldus

³⁹ *Officiële bescheiden* IX, nr. 37, p. 72-73; *Ibidem*, nr. 68, p. 191-192.

⁴⁰ *HTK 1946-1947*, Bijl. 475, nr. 4, Nota van Antwoord (van de republikeinse delegatie) aan de Commissie-Generaal; *Officiële bescheiden* IX, nr. 158, p. 358-359; nr. 178, p. 408, nr. 185; *Ibidem*, nr. 194, instructie van de regering aan de landvoogd en aide-memoire ter aanbieding aan de Republiek; zie ook: *HTK 1946-1947*, Bijl. 475, nr. 7, Aide-memoire aan de republikeinse delegatie, p. 26.

deze minister een dag later in de kabinetszitting. Zou men op dat punt gaan schipperen, dan ontviel volgens hem de basis aan het akkoord van Linggadjati. De gemeenschappelijke gendarmerie was voor hem niet het belangrijkste punt. Vanwege een Amerikaanse bemiddelingspoging werd een laatste kans gewaagd tot overeenstemming, waarbij het Nederlands gezag in overgangstijd, de federale opbouw en instellingen, de teruggave van bedrijven aan eigenaren en de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor orde en rust de belangrijkste punten waren. Tegelijk werd aan de landvoogd weer een machtiging verleend tot aanwending van geweld bij eventueel niet tijdig of niet volledig bevestigend antwoord. Het was een procedure die aanvankelijk tegen de zin van Lieftinck was, omdat hij het politieke moment van de val van de gematigde premier van de Republiek, de socialist Sjahrir, te zamen met de antwoorden van de Republiek wilde uitbuiten. De dreigende onenigheid binnen het kabinet verzoende hem en andere ministers met deze laatste kans, al zou Drees zich later onaangenaam verrast tonen over de wijze waarop Van Mook de gemeenschappelijke gendarmerie als eis had geformuleerd waar de Raad had gesproken van 'gemeenschappelijke verantwoordelijkheid'. De eigengereidheid van Van Mook was echter op dat moment geen punt voor Lieftinck, noch voor de Raad als geheel.⁴¹ De minister van Financiën had nog wel weten te bereiken dat in de voor de Amerikaanse ambassade bestemde mondelinge toelichting gewezen werd op de financieel-economische belangen bij de aanvaarding van de Nederlandse voorstellen.⁴²

Het antwoord van de Republiek van 5 juli 1947 was vooral afwijzend op het door Van Mook in zijn nota aangescherpte punt van de gemeenschappelijke gendarmerie, verder was het vooral ontwijkend. In deze geest zou ook de Amerikaanse bemiddeling worden geriposteerd.⁴³ Het was, zoals Van Poll aan premier Beel schreef, het slechtste stuk dat de Republiek ooit had opgesteld, waardoor veel bezwaren tegen militair optreden vervielen.⁴⁴ Daarbij waren er woelingen in republikeins gebied (Pasoendan-beweging), die uitgebuit konden worden.⁴⁵ Het leek weinig zinvol meer om brieven met Djocjakarta - de zetel

⁴¹ *HTK 1946-1947*, Bijl. 475, nr. 9, Republikeinse nota van 27 juni 1947; *Officiële bescheiden IX*, nr. 236, p. 497, 501; *Ibidem*, nr. 238, instructie van de regering aan de Commissie-Generaal; *HTK 1946-1947*, Bijl. 475, nr. 12, Brief van de luitenant-gouverneur-generaal dr. H.J. van Mook aan de president van de Republiek Indonesia van 29 juni 1947. Drees in: *Officiële bescheiden IX*, nr. 258, p. 537.

⁴² *Ibidem*, nr. 245.

⁴³ *Ibidem*, nr. 287; ook: *HTK 1946-1947*, Bijl. 475, nr. 12, Brief van de eerste minister van de Republiek Indonesia, de heer Amir Sjarifoeddin van 5 juli 1947, p. 43; *Officiële bescheiden IX*, nr. 293, het namens de republikeinse regering aan de consul-generaal van de VS in Batavia, W.A. Foote, overhandigde aide-memoire.

⁴⁴ *Officiële bescheiden IX*, nr. 292.

⁴⁵ De Pasoendan-beweging streefde er naar om conform art. 3 van het Akkoord van Linggadjati een vrije deelstaat Pasoendan (West-Java) - tot dan toe gelegen in republikeins gebied - te vestigen. Op 23 mei 1947 waren aanhangers van deze beweging er toe overgegaan in Buitenzorg voor korte tijd republikeinse gebouwen te bezetten.

van de Republiek - te wisselen, zodat de vraag was of tot militaire actie moest worden besloten of dat gepoogd moest worden via een interimregering mét vertegenwoordigers van de deelstaten - zoals de CG-voorzitter had voorgesteld - een sprong voorwaarts te doen.⁴⁶ Lieftinck heeft in het kabinetsberaad van 7 juli 1947 over het republikeinse antwoord nogmaals het punt van de Nederlandse souvereiniteit aangeroerd. Hij toonde zich een voorstander van militaire actie, maar wilde nog een laatste bemiddelingspoging van de republikeinse boodschapper Setyadjit afwachten. De ministers Drees en Vos sloten zich bij dit standpunt van collega Lieftinck aan.⁴⁷ Doordat de Republiek op de nadere bemiddeling antwoordde met een sterk tegemoetkomende nota inzake de Nederlandse souvereiniteit in de overgangstijd en slechts op het punt van de gendarmerie geen concessiebereidheid toonde, kwam Lieftinck precies als alle Nederlandse hoofdpersonen in dit drama in de problemen. Was er nu nog wel voldoende reden voor een militair ingrijpen? Lieftinck had in het kabinetsberaad van 7 juli 1947 de gendarmerie-eis niet van het hoogste belang genoemd. Maar enkele dagen later zou ook Lieftinck deze eis in de buitengewone vergadering van de ministerraad van 10 juli 1947 onderstrepen. De inzet van het machtsapparaat kon immers de onrust bij de demarcatielijn opruimen en garanties scheppen voor de openlegging van het binnenland. De medewerking van de Republiek aan een gemeenschappelijke politiezorg werd door hem - en andere kabinetsleden - gezien als erkenning van de Nederlandse souvereiniteit op dat moment, welke noodzakelijkerwijze vooraf diende te gaan aan de instelling van federatie en Unie.⁴⁸

Conform het kabinetsbesluit, dat bekend was gemaakt in de regeringsverklaring van 10 juli 1947, heeft de landvoogd in Indië op 15 juli 1947 bij de Republiek de volgende Nederlandse eisen ingediend: de instelling van gemeenschappelijke organen voor de verzorging van orde en veiligheid in Indië en de beëindiging van alle vijandelijkheden.⁴⁹ Lieftinck toonde zich in de kabinetsdiscussies op 10 en 16 juli 1947 in deze ronde van het geschil met de Republiek steeds meer verontrust door berichten over vernielingen in republikeins gebied.⁵⁰ Terwijl zijn politieke achterban aan de PvdA-ministers

⁴⁶ *Officiële bescheiden IX*, nr. 291.

⁴⁷ *Ibidem*, nr. 300.

⁴⁸ *Ibidem*, nr. 304; ook: *HTK 1946-1947*, Bijl. 475, nr. 12, Brief van de eerste minister van de Republiek Indonesia, de heer Amir Sjarifoeddin, van 8 juli 1947, p. 44; *Officiële bescheiden IX*, nrs. 305, 307, beoordeling van het republikeinse antwoord door Van Mook en Jonkman; *Ibidem*, nr. 323, Kabinetsberaad van 10 juli 1947.

⁴⁹ *HTK 1946-1947*, p. 2044-2045, Regeringsverklaring over het regeringsbeleid ten aanzien van Nederlands-Indië op 10 juli 1947 door minister-president Beel; *Officiële bescheiden IX*, nr. 335, nadere Nederlandse eisen; zie ook: *HTK 1946-1947*, Bijl. 475, nr. 13.1, Verkorte samenvatting van een tweetal stukken op 15 juli 1947 door de luitenant-gouverneur-generaal dr. H.J. van Mook aan de minister-president van de Republiek Indonesia, mr. Amir Sjarifoeddin, aangeboden.

⁵⁰ *Officiële bescheiden IX*, nr. 323, p. 655, nr. 347, p. 696.

liet weten grote problemen te hebben met de Indische gang van zaken en aandrong op een politieke daad als de instelling van een Federale Raad in Indië, moest Lief tinck op 17 juli 1947 in het kabinetsberaad meebeslissen over de Nederlandse reactie op de weigering van de Republiek een gemengd politiekorps te tolereren.⁵¹ Premier Beel zette de toon door in deze kwestie de Nederlandse souvereiniteit in het geding te brengen, een punt waarvoor de minister van Financiën vanuit de belangen van zijn ressort zeer gevoelig was. Aangezien zelfs CG-voorzitter Schermerhorn had geadviseerd tegen *deze* Republiek op te treden, konden de PvdA-ministers, met uitzondering van Vos, met de KVP-collega's meegaan in het besluit de landvoogd te machtigen tot actie over te gaan.⁵² Lief tinck was van mening dat de regering zich niets te verwijten had. Verdere lankmoedigheid zou volgens hem de verhouding tot de Malino-staten in gevaar brengen. De instelling van een Federale Raad zonder eigen gezagsuitoefening achtte hij onzinnig, waarmee hij op de lijn zat van de KVP-zienswijze, die door Romme in de Tweede Kamer op 11 juli 1947 naar voren was gebracht.⁵³ Tegen de achtergrond van de voortgaande vernielingen in republikeins gebied diende de regering volgens Lief tinck op te treden. Aangezien het kabinet de indruk had dat de VS en Engeland begrip hadden voor het Nederlandse standpunt en door goede voorlichting over de genomen besluiten werden geacht aan Nederlandse kant te zullen staan, moet Lief tinck ook inzake de internationale context niet ongerust zijn geweest. In ieder geval heeft hij niet meer gerept van de door hem eerder zo hoog nodig geachte directe betrokkenheid van de twee mogendheden bij de oplossing van het geschil. Wat hem betrof was de kogel voor een beperkte actie, die de kern van de Republiek intact liet, door de kerk. Het kabinet heeft uiteindelijk besloten dat Linggadjadi zou worden verwezenlijkt, waartoe de Republiek niet in staat werd geacht. De politieke actie, waarvan men grote economische voordelen verwachtte - de oorlogsbuit aan voorraden rubber, rijst en andere produkten werd op een waarde van 400 miljoen gulden aan deviezen geschat -, startte onder de code-naam 'Produkt' in de nacht van 20 op 21 juli 1947.⁵⁴

⁵¹ *Ibidem*, nr. 350, brief van de minister en het lid van het partijbestuur van de PvdA, J.J. Vorrink en A.M. Joekes, tevens leden van de Tweede Kamer, aan de PvdA-ministers; *Ibidem*, nr. 355, kabinetsberaad van 17 juli 1947.

⁵² *Ibidem*, nr. 352, Schermerhorns advies.

⁵³ *HTK 1946-1947*, p. 2098, betoog van Romme; *Officiële bescheiden IX*, nr. 355, p. 717, Lief tinck in het kabinetsberaad van 17 juli 1947.

⁵⁴ *Ibidem*, nr. 357, instructie ministerraad; *HTK 1946-1947*, Bijl. 476, nr. 14, Brief van de luitenant-gouverneur-generaal van 20 juli 1947 aan de republikeinse regering (uitvoering instructie); *Officiële bescheiden IX*, nr. 363, instructie van de minister van Buitenlandse Zaken aan Londen en Washington; *Ibidem*, nr. 366, inschatting van de politieke context door Jonkman. Voor de militaire actie zij verwezen naar: P.M.H. Groen, 'Ceterum censeo Djocjakartum esse delendum' in: Teitler en P.M.H. Groen ed., *De politionele acties* (Amsterdam 1987) p. 91-120.

Lieftincks rol in het Indische drama getoetst

Wie de betrokkenheid van Lieftinck bij de Indonesische kwestie over de periode tot het begin van de (eerste) politieke actie in 1947 overziet, moet wel tot de conclusie komen dat de minister van Financiën een zware stem in het kapittel heeft gekregen, vooral in het voorjaar van 1947. De macht van de minister van Financiën, die zaken als de kredietvoorziening aan het Nederlands-Indische gouvernement en de deviezenreserveringen voor de krijgsmacht controleerde, liet zich in deze periode allereerst gelden in zijn zorg voor de nodige aandacht voor de financieel-economische uitwerking van het akkoord van Linggadjati, waarbij hij zich politiek breed gesteund wist. Lieftinck heeft zich daarbij aanvankelijk op het standpunt gesteld dat het bereiken van een politiek akkoord met de Republiek Indonesia uit nationaal en internationaal oogpunt voorrang diende te hebben op het verkrijgen van zekerheden vooraf over de nadere invulling van dat akkoord. Aldus accepteerde Lieftinck in maart 1947 het 'naakte' akkoord van Linggadjati en was hij bereid daarvoor zijn dwarsliggende financieel-economische adviseur van de Commissie-Generaal op te offeren. De Indische zaak kreeg voor Lieftinck een geheel andere dimensie, toen hij na de ondertekening van Linggadjati volledig werd ingelicht over de toestand én de prognoses van de Indische financiën. Gevoegd bij de binnenlandse (deviezen-)problemen richtte Lieftinck zijn aandacht niet meer op de lange termijn, namelijk de toekomstige verhouding tussen Nederland en Indonesië, maar op de korte termijn, te weten de afwendingsproblemen van de dreigende uitputting van de deviezenvoorraad in Nederland en in Indië. Lieftinck heeft in het voorjaar van 1947 aantoonbaar een zwaar stempel op het regeringsbeleid in Nederlands-Indië gedrukt. In zijn nota's stelde hij de tijdsduur, die het militair apparaat in Indië nog gelaten werd, ter discussie. Hij legde daarbij sterk de nadruk op de kostenfactor. Daarnaast deed hij voorstellen om de militaire uitgaven terug te dringen, met name door demobilisatie aan beide kanten van de demarcatielijn aan te bevelen. Hierbij zouden de Angelsaksische mogendheden moeten worden ingeschakeld. Zelf zou Lieftinck zich sedertdien sterk maken voor een krachtiger houding tegenover de Republiek, met name op het punt van de erkenning van de Nederlandse souvereiniteit op dat moment door de Republiek. Deze erkenning kon er immers toe leiden dat zaken als de zorg voor orde en rust in republikeins gebied, de openlegging van de republikeinse gebieden, het rechtsherstel van de ondernemers en financieel-economische continuïteit werden gewaarborgd. Daarmee was volgens Lieftincks opvatting de kredietwaardigheid van Nederland en Indië gebaat. Lieftincks houding in de Indonesische kwestie was hiermee verhard. Deze ontwikkeling viel overigens samen met een toegenomen wantrouwen bij vrijwel alle Nederlandse politiek betrokkenen bij het geschil in de Oost, die begonnen te twijfelen aan de republikeinse wil en het republikeinse vermogen

om het gesloten akkoord te honoreren. Ook de Indische ervaringen van de ministers Beel en Jonkman wezen in deze richting.

De minister van Financiën heeft weliswaar in het voorjaar 1947 het kabinet meer reden gegeven om de touwtjes ten opzichte van de Republiek strakker aan te trekken, maar het zou te ver gaan om Lief tinck hierin centraal te stellen, zoals wel eens is gebeurd.⁵⁵ Een dergelijke visie heeft onvoldoende oog voor de twijfel die vanaf het ontstaan van het akkoord van Linggadjati bij een deel van het kabinet - vooral KVP-ministers - over de uitvoerbaarheid ervan heeft bestaan. Het zijn tenslotte de aanbevelingen van landvoogd Van Mook en de twee overgebleven leden van de CG - bepaald geen havikken - geweest die de regering in Den Haag hebben gesterkt in de overtuiging dat militair optreden onafwendbaar werd. Wél heeft de minister van Financiën een vermoedelijk doorslaggevende rol gespeeld in de laatste onderhandelingsfase, toen beslist moest worden of Nederland nog enig geduld kon uitoefenen om met de Republiek het omstreden punt van de gemeenschappelijke gendarmerie verder uit te praten. In het eisenpakket van juni 1947, dat de Republiek na wat tegenstribbelen op dit punt na had aanvaard, had deze gendarmerie aanvankelijk niet op een centrale plaats gestaan. Lief tinck heeft niet alleen zelf bijgedragen tot het aanscherpen van juist deze Nederlandse eis, maar hij heeft ook het kabinet geen tijd gelaten het omstreden punt van de gendarmerie uit te diepen. Hij heeft zijn alarmkretten van april 1947 over de dreigende financiële uitputting van Nederland en de Oost ten gevolge van de Indonesische kwestie namelijk niet laten volgen door nadere informatie over de stand van de onderhandelingen met de Wereldbank over een dollarlening van forse omvang. Wel had de zwijgzaamheid van Lief tinck bij de kwestie van de 'gemengde' gendarmerie over de door hem ooit noodzakelijk geachte inschakeling van de VS en Engeland een aanwijzing kunnen zijn dat de deviezenvooruitzichten beter werden. In ieder geval zou de wetenschap dat spoedig het dollartekort voor korte tijd zou worden opgelost het Nederlandse kabinet in staat hebben gesteld om, los van de tijdsdruk ten gevolge van de berichten over de dreigende uitputting van de deviezenvoorraden, te beslissen. Gezien het door Lief tinck juist ingeschatte prestige dat met de presentie van de eigen republikeinse strijdkrachten gemoeid was, zou de uitslag van langere onderhandelingen met de

⁵⁵ H. Baudet e.a., *Het Nederlandse belang bij Indië* (Utrecht en Antwerpen 1983) p. 94. De auteurs kennen Lief tinck een doorslaggevende rol toe in het kabinet en vooral bij de PvdA-ministers bij de ondersteuning van een politieel optreden. P.F. Maas en J.E.C.M. van Oerle komen in hun 'Het leger te gelde' (in: Teitler en Groen, *De politieele acties*, p. 11-28) tot een opsomming van factoren die een politieel optreden in de zomer van 1947 onafwendbaar maakten, na de vermelding van Lief tinck als advocaat van militair optreden. Lief tinck zelf meent in zijn herinneringen, zoals opgetekend door A. Baller en M.M.P. van Lent, *Pieter Lief tinck 1902-1988* (Utrecht en Antwerpen 1989) p. 152-155 na de vermelding van zijn grootste grief - de uitholling van de oorspronkelijke overeenkomst - dat zijn alarmkreet uit april 1947 en de nadere rapporten over de financiële toestand in Indië (missie Albarda-Hirschfeld) hebben bijgedragen tot het besluit tot militaire actie.

Republiek wellicht hetzelfde zijn geweest: het besluit tot militaire actie. De besluitvorming zou echter zuiverder zijn geweest. Historisch gezien is het achteraf wat wrang dat op 7 augustus 1947 in Washington de overeenkomst tussen Nederland en de Wereldbank over een lening van 195 miljoen dollar (het geraamde dollartekort in de periode 1947-1948) werd gesloten, enkele dagen na de beëindiging van de Actie Produkt (4 augustus 1947). Heeft Lieftinck bewust de gunstig ogende afloop van de onderhandelingen met de Wereldbank buiten beschouwing willen laten om elke aanleiding tot verder uitstel van hetgeen volgens hem onontkoombaar was weg te nemen? Of heeft de minister zich, in beslag genomen door belangrijke wetgeving op zijn terrein op dat moment, onvoldoende gerealiseerd welk belang de op handen zijnde overeenkomst met de Wereldbank kon hebben voor de 'rek' in de Indische politiek?

De politieke actie van 1947 heeft geen oplossing gebracht in de Indonesische kwestie. Evenmin kon een tweede politieke actie, eind 1948, de door Nederland verlangde rijksstructuur verzekeren. De internationale context en de beperkte financieel-economische mogelijkheden van Nederland hebben er uiteindelijk toe geleid dat Nederland bij de soevereiniteitsoverdracht eind 1949 genoeg moest nemen met een 'lichte' Unie met de Oost en een beperkte erkenning van de schulden door Indonesië. De schuldaflossing is na enkele jaren stop gezet. Gelukkig heeft Lieftinck met zijn stringente en van de nodige alarmerende berichten vergezeld financiële politiek in Nederland zoveel succes gehad, dat het land dit soort tegenvallers kon incasseren. Lieftinck heeft dan wel gemeend dat zonder de band met Indië Nederland een flinke terugslag op financieel-economisch terrein zou ondergaan, hij was wel zo verstandig om vanaf het begin op zijn terrein - daarin vanaf 1948 gesteund door Amerikaanse hulp - de nodige veerkracht voor het opvangen van de breuk met Indonesië in te bouwen.⁵⁶ In zoverre heeft Lieftinck bewust met alle modaliteiten in het Indische drama rekening gehouden, al heeft hij, zoals hiervoor beschreven, een flinke bijdrage geleverd aan de poging Nederland een voet tussen de deur in de Oost te laten houden.

⁵⁶ In Bogaarts, *Kabinet-Beel*, Band B, hfst. IV wordt met de nodige argumentatie aangetoond dat Lieftinck tegenover de grote leningen aan Indië (in guldens) even zo grote bedragen in de eerste na-oorlogse begrotingen als 'stille reserves' kweekte, terwijl hij daarnaast hardnekkig vasthield aan systeem en omvang van de bijzondere belastingheffing en aan de niet volledige vergoeding van de materiële oorlogsschade. De verbetering van de situatie sedert 1948 (geïnitieerd door de Marshall-hulp) bracht in zijn politiek geen wezenlijke verandering.

